

ÜSTÜN OLAN İNSANLIQ

Mələhət Soltanqızının “Xəyanətin bədəli” poeması haqqında

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Cəmiyyətin mənəvi mühitinin qorunmasında, insanlararası münasibətlərin tənzimlənməsində ailə münasibətlərinin də xüsusi yeri var. Atanın, ananın bir-birinə münasibəti, yaxud övladın ata-anasına münasibəti - bütün bunlar insanların təbiətinə təsir göstərir. Cəmiyyət qarşısındakı məsuliyyətlərini unutmamağa qoymur. Mələhət Soltanqızının poemalarında sosial problemlərə nə qədər xüsusi yer verilsə, bir o qədər də insan münasibətlərinin təsvirinə də o qədər yer verir. Müəllif yaxşı bilir ki, cəmiyyətin həyatında ahəngdar inkişafın təminatı üçün adamların dəyərləri qorunması çox vacibdir.

Əlbəttə, dəyər anlayışı geniş və mürəkkəb bir mahiyyət daşıyır. “Xəyanətin bədəli” poemasında isə konkret insan məhfumu daha qabarıq görünür. Doğrudur, müəllif münasibətlərə təsir göstərən əsas amil kimi sosial problemləri də yaddan çıxarmır. Əgər adamların işi olsa, faydalı əməklə məşğul olması təmin edilsə, onda yaqın ki, münasibətlərdə də gərginlik yaranmaz. Müəllifin qəhrəmanı Şahnabat kənddə böyümüş gənc olsa da, kifayət qədər ayıqdır. Orta məktəb təhsilini də yaxşı başa vurub. Ən başlıcası, o, vicdani dəyərləri hər vaxt həyatı üçün meyar hesab edir. Bütün hallarda nə iş görsə, mütləq onu öz vicdanının meyarı ilə ölçür. Nəyi düz edib, nəyi düz etməyib.

Onu şəhərə gəlməyə, kirayə ev tutub qalmağa vadar edən ailənin dolanışığı məsələsidir. Doğrudur, atası sağlam olanda, işləyəndə ailə yaxşı dolanırdı. Hətta onların evləri də qonaq-qaralı olurdu. Anası son dərəcə evə gələn qonaqlara hörmətlə yanaşdı. Bütün bunları Şahnabat da görüb, yaqın ki, öz həyatı üçün meyar hesab edib.

Zaman keçdikcə yaxşı başa düşüb ki, ailəni düşdüyü maddi çətinliklər girdabından xilas etmək üçün faydalı bir işdən yapışmalıdır. Qazancı ilə ailənin dolanışığına təsir göstərənəldir. Bunlar öz yerində Şahnabat atasının, anasının ona göstərdiyi yaqını heç vaxt unutmur. Hər an gözlərinin önünə gətirir ki, atası onu necə əzizləyib, onu necə firavan yaqısız böyütməyə çalışıb. İndi belə vəziyyətdə yorğan-döşəyə düşən, xəstələnən atasına o necə kömək etməyə bilər. Müəllif Mələhət Soltanqızı Şahnabatın psixoloji düşüncələrinin dərinliyinə varır, onun necə mənəvi iztirablar çəkdiyini diqqətə çəkir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Şahnabat obrazı əsərdə kifayət qədər dolğun işlənib. Ona görə də yadda qalır. Biz sanki Şahnabatın həyat üçün çalışmalarını öz gözlərimizlə görürük. Şahnabat bütün varlığı ilə çalışır ki, atasını ağır xəstəliyin pəncəsindən xilas etsin.

Bir sözlə, Mələhət Soltanqızı Şahnabat obrazı ilə fədakar övladın necə olduğunu öz oxucusuna göstərmək istəyir. Onun saf qəlbini, əzabkeş təbiətini elə canlandırır ki, oxucu üçün Şahnabat doğmalışıdır.

Müəllif çox böyük səmimiyyətlə Şahnabatdan təkrar-təkrar söz açır. O, Şahnabatın istəyini təbiiliklə oxucuya çatdırır:

Şahnabat istəyirdi
Gecə-gündüz işləsin.
Atasını bu şəhərdə
Bir həkimə göstərsin
Cana yığılmışdı bu vəziyyətdən
Nə qədər çalışsa da, yetişmədi pul-para
Ürəyində düşünürdü,
Bəlkə, bir gün üzü gülər
Allah bağlı qapı açar, uzaq yollar yaxın olar
Bu qədər xəstəxana, vardı indi şəhərdə
Gətərsin atasını, tək arzusu bu idi,
Düşünürdü yaqın ki
Bahalı müalicələr atasın xilas edər
Bu nisgilin ağrısı ürəyindən silinər.
Hələ bunlar bir arzu, xəyal həqiqət deyil.

Doğrudur, Şahnabat hərdən şirin xəyallara da dalır, inanır ki, atasını xəstəliyin pəncəsindən xilas edə biləcək, hətta atasının müalicəsi kənddə mümkün deyilsə, onu şəhərə gətirəcək. Bütün xərcləri də özü çəkəcək. Bu xərclər hesabına bir vaxt onun yaqısını, nazını çəkən atasını xəstəlikdən xilas edib sağlam bir halda təzədən kəndə göndərəcək. Bunlar Şahnabatın

batın xəyallarıdır. Müəllifin öz təbircə desək, xəyal hələ ki, həqiqət deyil. Həqiqətin isə çox sərt üzü var.

Belə bir məqamda Şahnabat daha dərin psixoloji vəziyyətə düşür. Axı o gəncdir, onun sevib-sevilmək vaxtıdır. Həyat onun gözlərində gözəllik donu geyib. Bu istəklə o, nikbin duyğularını şirin xəyallarına qovuşdurur. Belə bir məqamda o, bir gəncə tanış olur. Onun ağıllı davranışları, mənəli gözləri Şahnabatı sanki ovsunlayır. Sevmək, sevilmək Şahnabatın haqqıdır. Bunda heç kim Şahnabatı qınamaz. Amma Şahnabat da iki od arasında qalıb. Nə atasının taleyini unuda bilir, nə də öz sevgisindən çəkilə bilir.

Sevgi düşüncələri nə qədər şirin olsa da, xəstəlikdən əziyyət çəkən atasını gözlərinin önünə gətirir. Onu sevən atasını necə unuda bilər? Elə bil ki, atasını unuduğu anda anasının qınaqlı baxışları ilə rastlaşır. Atasını gözlərinin önünə gətirir. Və təbiidir ki, bu zaman hisslərini boğmağa çalışır. Amma neyləyəsən ki, həyat öz tələblərini bütün sərtliyi ilə onun qarşısına qoyur.

O, sevgi qapısını açsın mı? Sevgi aləminə daxil olsun mu? Bu suallara cavab tapa bilmir. Atasının ağır xəstə olduğu bir vaxtda varlığında yaranmış suallara cavabı ondan soruşa bilməz. Elə bir rəfiqəsi də yoxdur ki, onun mənəvi köməyindən yararlı olsun. Müəllif Şahnabatın psixoloji durumunu ən gərgin anlarda reallıqla təsvirə gətirir. Şahnabat üçün namus, ismət məsələsi onun həyatının mənasıdır. Əlbəttə, sevdiyi oğlanın bəlkə də hələ qəlbini bələd deyil. Bu münasibətlər necə olacaq? Onun həyatı, həyat gəmisini fırtınalara düşməyəcək ki? Bütün bunlar hələ tərəddüdü suallar kimi onun varlığını didməkdədir. Müəllifin təsvirlərində həyat haqqında düşüncələr içində vurnuxan gənc qızı biz bütün aydınlığı ilə görə bilirik.

El həmin günlərdə, istirahət yerində

Bir gəncə tanış oldu.

Artıq böyümüşdü, sevib -sevilmək

Onun haqqıydı, fəqət ürəyi

Ağrı-acılarla doludur hələ

Gözündən getməyir xəstə atası

Xəstə qulluğunda duran anası

Bir gün bitsə əgər bütün acılar

Onun da ürəyi gül tək açılar

Bu gün qarşısına çıxan bu oğlan

Onun taleyinin bir qismətini

Yoxsa acılarla daşan qəlbini

Çarəsiz günündə bir həmdəmimi

İndi necə eləsin, əllərindən tutsun mu?

Yoxsa əlvida deyib qismətindən qaçsın mı?

Mənə vədlər verən bu cavan oğlan

Qarşıma çıxıbsa, bu da Allahdan

Sanki yuxudaydı, yeni oyanmış

Bağlı qapı arxasında dayanmış

İnsan qəlbini oxunmamış kitabdır

Sətir-sətir oxuyub anlayarsan

Xislətində varsa əgər bir yalan

Yalanlardan sonra başlar xəyanət

Yoxdu bir rəfiqəsi ona desin sirrini

Anasının belə qəmli çağında

Aça bilməz qəlbini, buna yox cəsəreti

Utancaq baxışları, namusu, ismətiylə

Başını qaldırıb bir söz soruşmaq

Anasının önündə eşqdən danışmaq

Bunu bacarmazdı, bunca acılar

Anasının qamətini əymişdi.

Müəllif Şahnabatı sevə-sevə tərənnüm edir. Onun mənəvi saflığını xüsusilə dəyərləndirir. Nə qədər ağır olsa da, bu qız ailəsinin düşdüyü çətinliklər mühitində öz sevgisi haqqında danışmağı böyük qəbahət hesab edir. Belə vəziyyətdə onun anası nə düşünə bilər? Ona necə münasibət göstərər?

Şahnabat sanki sehri bir həyatın qapısına qədər gəlib çatıb. Amma bu qapını açmağa hələ ki, cəsəreti çatmır.

Bundan sonra müəllif həyat, dünya, cəmiyyət haqqında düşüncələrini təqdim edir. Bu da təsadüfi deyil. Çünki cəmiyyətdə hər kəs öz başının hayındadır. İnsanlar müxtəlif problemlər içərisindədir. Biri digəri haqqında maraqlanmır. Belə əzablı, iztirablı dünyada Şahnabat kimi bir qızın tənhalığı əslində bir insanın faciəsidir. Müəllifin düşüncəsinə görə insan cəmiyyətdə tək olmamalıdır. Cəmiyyət yardımı ehtiyacı olan, kömək istəyəni cavabsız qoymamalıdır. Təəssüf

ki, belə deyil. İnsanlar insafsızcasına sanki çətinliklər içərisində vurnuxan bu qızın yanından keçib gedir. Müəllif əslində bu mənzərəni dünya obrazı ilə eyniləşdirir. Yəni dünya özünün sərt mövqeyi ilə insanları hər addımbaşı sınağa çəkir. Elə bil ki, onların iradəsini yoxlayır. Belə vəziyyətdə müəllif öz düşüncələri ilə həyatda yaşamağa çalışan insanların necə yol tutmalarına da aydınlıq gətirir. Elə bil ki, öz taleyini danışır.

Şübhəsiz, Mələhət Soltanqızı kifayət qədər təcrübəsi olan, müşahidə qabiliyyətinə malik, istedadlı tədqiqatçı qadındır. O, insan həyatının tədqiqatçısıdır. Bunu həm elmi tədqiqatlarında, həm də bədii əsərlərində əks etdirməyə çalışır. Və bu zaman öz həyat təcrübəsindən çıxış edərək çətinliklər qarşısında qalmamaq üçün hər kəsi həyatda qənaətcil olmağa səsləyir. Onun qənaətinə görə israfçılıq etməyən hər bir adam nəhayətdə kifayət qədər həyat ehtiyatı toplaya bilər. Həyat ehtiyatını qədərincə yığmış olan insanlar yaqın ki, maddi çətinliklərin gətirdiyi ağırlıqlar altında da əzilməz. Müəllifin düşüncəsinə görə insanlar üçün ən böyük bəla borclu qalmaqdır.

Bu yerdə dövrümüzün bəlası kimi bankların adamları soyub-talaması, insanların ağır ehtiyaclarından istifadə edərək onları dəhşətli dərəcədə faiz işğəncələrinə düşürməsi də gözlərimizin önünə gəlir. Müəllif sanki insanlara xatırladır ki, bu, çox təhlükəli bir yoldur. Çıxılmaz vəziyyətə düşən adam kimdənsə sələmə borc götürür. Və yaxud özünü kredit bəlasına salır. Bununla da sanki həyatını məhv edir.

Biz Mələhət Soltanqızının əsərləri haqqında danışanda onun sosial problemləri qaldırması, cəmiyyəti hansı bəlalara düşürməsinə diqqətə çəkməsi özünün vicdani tələbatından irəli gəlir. Beləliklə, biz sosial problemlər içərisində vurnuxan cəmiyyətin də taleyini görürük. Müəllif məhərətlə cəmiyyətin problemləri ilə Şahnabatın düşdüyü maddi və mənəvi durumun gərginliyini uzlaşdırmağa bilir.

Bu anlamsız dünyada hərə öz hayındadı

Hərə öz iş-gücündə, qazancın dalındadı

Açılar-açılmaz sabahın gözü

Qaynar qazan kimi qaynayır şəhər.

Rahatlıq bilmədən çalışır hamı

Təki süfrəsində hər nemət olsun.

Övladları aclıq nədir bilməsin

Qonşudan-qohumdan qalmasın dala

Dar günün azacıq pul atsın dala

Dünyada kimsəyə möhtac olmasın

Biz belə yaşadıq, belə də gördük

Qənaət elədik, borca girmədik

Borclu olanların yuxusu olmaz

Borclu olanların kisəsi dolmaz

Borclu olanların hörməti olmaz

Ən böyük var-dövlət qənaət imiş,

Ən bahalı sərvət qənaət imiş.

Tanış mənzərədir, demək olar ki, həyatımızın son on illiyi ilə bağlı mənzərəni bütün reallıqları ilə görürük. Müəllif can yaqısı ilə borclu insanın yaşadığı iztirabları canlı təsvirlərlə təqdim edir. Maraqlı mühakimələri var. Göründüyü kimi, o qeyd edir ki, borclu olan adamın hörməti olmaz. Adamlar belələrindən uzaq qaçar.

Neyləmək olar, hər kəs həyatla mübarizədə eyni dərəcədə hazırlıqlı deyil. Çətinliklərin boğduğu insanların taleyi əslində cəmiyyətin problemləridir.

Mələhət Soltanqızı bu əsərində kifayət qədər aydınlığı ilə cəmiyyət qarşısında belə bir tələb qoyur. İnsanların həyatına məsuliyyət daşıyan mühit olmalıdır. Əgər bu mühit yoxdursa, onda insanlar maddi və mənəvi iztirablar içərisində əzilib məhv olacaq.

Həyat çoxrənglidir. Onun nə qədər göz oxşayan rəngləri varsa, bir o qədər də insanları vahiməyə salan, ümitsizliyə düşürən qara rəngləri var. Əsil mübarizə bu rəngləri ayıra bilməkdən asılıdır.

Mələhət Soltanqızının “Xəyanətin bədəli” poeması insan taleyi və cəmiyyətin buna münasibəti məsələsini müzakirəyə çıxarır. Hər kəs bu müzakirədə iştirak edərsə, onda cəmiyyətdə olan problemlər də vaxtında və düzgün yerinə yetirilər. İnsanlar ədalət-sizliklərlə qarşılaşmaz. Cəmiyyətdə haqqın və həqiqətin hakim olduğuna inanar.

(Davamı var)